

ОСОБЛИВОСТІ РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО

МЕДВЕДЄВА Тетяна В'ячеславівна - студентка 4 курсу економіко-правового факультету Донецького національного університету

УДК 343.13

Стаття посвячена дослідженню особливостей і содержания розшукової діяльності слідчого, круга проблемних питань, що виникають в час виконання такої діяльності слідчим, визначенню її специфіки; дослідженню нововведень, які стосуються розшукової діяльності слідчого.

Ключові слова: розшук; розшукова діяльність слідчого; оперативно-розшукова діяльність; слідчі (розшукові) дії; негласні слідчі (розшукові) дії; процесуальні дії; кримінально-процесуальний закон.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями

Сучасний етап розвитку нашої держави супроводжується глибокими політичними, соціальними, економічними і правовими змінами. Одним із негативних проявів реформ, які відбуваються в країні, є ріст злочинності. Сучасна злочинність характеризується високим рівнем організованості, інформованістю, озброєністю, технічною забезпеченістю, сумлінною підготовкою і організацією злочинів, цілеспрямованим знищенням доказової інформації. Викладене обумовлює складність виявлення і розслідування злочинів. У певній мірі низькі показники ефективності боротьби зі злочинністю пов'язані також з недоліками в діяльності органів внутрішніх справ. До їх числа належать і упущення в діяльності слідчих, зокрема, у їх розшуковій роботі.

Аналіз практики виявлення і розслідування злочинів показує, що результативність розшукової діяльності не відповідає сучасним потребам слідства. На це вказує і мала кількість часу, яку слідчі відводять на організацію і здійснення розшукової роботи. Частина слідчих недооцінює значення розшукової діяльності в процесі досудового слідства, помилково відносячи розшук до компетенції тільки органу дізнання. Ситуацію ускладнює і недостатньо високий професійний рівень співробітників досудового слідства, які не завжди володіють знаннями, необхідними для успішної організації розшукової діяльності.

Актуальність пропонованої роботи обумовлена, з однієї сторони, великим інтересом до теми в сучасній науці, з іншої сторони, її недостатньою опрацьованістю. В основному матеріал, викладений у навчальній літературі, носить загальний характер, а в монографіях із зазначеної тематики розглянуто більш вузькі питання проблеми. Саме тому вважаємо необхідним дослідження цієї теми, яка буде сприяти слідчим у підвищенні професійних знань для успішного виконання завдань, поставлених перед ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття

Для вирішення складної багатоаспектної проблеми підвищення ефективності боротьби

би зі злочинністю важливе значення мають наукові розробки питань, що стосуються розшукової роботи слідчого. Досліджувана проблема певною мірою висвітлювалась у кримінально-процесуальній і криміналістичній літературі та розглядалася в теорії оперативно-розшукової діяльності. Науковим опрацюванням цієї теми займалися такі вчені: Н.С. Карпов [1], О.Н. Колісниченко [2], О.Ф. Коновалов [3], Є.І. Макаренко [4], В.О. Малярова [5], В.І. Попов [6, 7], Ю.В. Стеценко [8], В.М. Стратонов [9] та ін. Однак, у зв'язку із прийняттям 13 квітня 2012 р. нового Кримінального процесуального кодексу України, який набрав чинності 20 листопада 2012 р., практика застосування кримінально-процесуальних норм і проблеми, які з'являються у зв'язку з цим, потребують нових наукових підходів і відповідних практичних рішень. У наукових роботах, які були опубліковані за останні роки, розглядаються або окремі види, або окремі об'єкти розшукової діяльності слідчого. Крім того, варто зазначити, що більшість із них опублікована в Росії. Проблемні ж питання розшукової діяльності слідчого та перспективи такої діяльності в Україні не отримали достатнього дослідження. Не варто забувати і про зміни, які відбулися в правоохоронній системі за час незалежності України.

Формування цілей статті (постановка завдання)

Стаття має на меті дослідити особливості та зміст розшукової діяльності слідчого, коло проблемних питань, які виникають під час здійснення такої діяльності слідчими, визначити її специфіку; дослідити нововведення, які стосуються розшукової діяльності слідчого. Дослідження особливостей та змісту розшукової діяльності слідчого обумовлено необхідністю підвищення якості досудового слідства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів

Роль розшукової діяльності слідчого є надзвичайно важливою, адже в багатьох випадках результативність виявлення і розслідування злочинів залежить саме від

своєчасного отримання інформації про осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, місце перебування яких невідоме, а також тих, які ухиляються від слідства, потерпілих, свідків, знаряддя злочину, транспортні засоби (як знаряддя злочину або предмети злочинного посягання), майно, цінності, здобуті злочинним шляхом, сліди вчинення злочину, інші предмети і об'єкти, місце знаходження яких невідоме.

Проблема розшуку ніколи не перестане привертати увагу, оскільки недостатньо ефективна діяльність органів слідства в цьому напрямку дискредитує принцип невідворотності покарання за вчинений злочин. У зв'язку з цим актуальність удосконалення розшукової діяльності слідчого має велике теоретичне і практичне значення.

Перше спеціальне дослідження із проблематики розшуку в криміналістиці та слідчій практиці виконав В.І. Попов, який зробив висновок, що розшук – це система оперативних дій із виявлення розшукуваної особи, а слідчий розшук є розшуком особи, звинуваченої у вчиненні злочину. При цьому матеріали для розшуку збираються за допомогою допитів, виїмки поштово-телеграфної кореспонденції, обшуків і оглядів. В.І. Попов увів також поняття розшукових орієнтувань і версій, що визначають напрям розшуку, та загороджувальних заходів, під якими він розумів дії, що забезпечують затримання обвинуваченого, який ще не встиг покинути межі району діяльності органу, що провадить розслідування у справі [6, с. 13, 23]. Зазначені його ідеї мали не лише теоретичний, але й практичний характер і стали основою майбутнього криміналістичного вчення про розшук, розробці якого В.І. Попов присвятив низку своїх наукових праць. Аналізуючи деякі з них, автор робить висновок, що науковець розрізняв розшук у спеціальному і в широкому сенсі. Об'єктами розшуку в спеціальному сенсі є злочинці, що переховуються. Розшук у широкому сенсі – це частина оперативно-розшукової діяльності у формі допомоги слідству чи дізнанню. Розшук усіх видів проводиться за допомогою спеціальних розшукових прийомів і методів, а не

слідчих дій, не слідчим, а оперативними працівниками органів дізнання [7, с. 241].

Ми, як і більшість вчених-криміналістів, не поділяємо точку зору В.І. Попова щодо отожднення поняття розшукової (у тому числі і слідчої) й оперативно-розшукової діяльності. Звернемося до роботи Є.І. Макаренка, у якій автор провів детальний аналіз думок вчених-криміналістів із цього питання [4, с. 130-131].

Так, М.П. Шаламов першим зробив висновки, що розшукові дії в процесі розслідування – «це звичайні слідчі дії: огляди, обшуки, допити тощо, які провадяться з метою розшуку, а також оперативно-розшукові заходи, ... що провадяться водночас процесом активного пошуку» [10, с. 328–329]. Це було зовсім інше розуміння розшукової діяльності, яке полягало в розмежуванні розшукової діяльності слідчого і оперативно-розшукової діяльності органів дізнання.

Поділяючи погляди М.П. Шаламова на розшукову діяльність, Б.Є. Богданов визначив розшук як взаємопов'язану діяльність слідчого й інших підрозділів органів дізнання щодо встановлення місцезнаходження та затримання встановленого злочинця, що переховується, а також із виявлення прихованого майна та знарядь злочину. На думку Б.Є. Богданова, розшук здійснюється як слідчим – шляхом проведення слідчих та інших дій, так і органами дізнання – шляхом проведення оперативно-розшукових дій [11, с. 453–456]. На ці «інші» дії слідчого водночас із Б.Є. Богдановим звернув увагу відомий український криміналіст О.Н. Колісниченко, який назвав їх розшуковими діями слідчого. На його думку, розшукову діяльність у процесі розслідування слід розуміти як систему слідчих дій, розшукових і оперативно-розшукових заходів, не змішуючи їх один з одним [2, с. 352].

Не зовсім зрозумілим вважаємо визначення розшукової діяльності слідчого, яке надав В.М. Стратонов. На його думку, розшукова робота слідчого – це процесуальні й непроцесуальні дії слідчого, спрямовані на досягнення мети розшуку, що не є слідчими, процесуальними, організаційними діями або оперативно-розшуковими заходами [9, с. 210]. Саме визначення містить

протиріччя: «...процесуальні дії...що не є ...процесуальними діями...».

На нашу думку, правильною є точка зору, що зміст розшукової діяльності становить розшук осіб, які переховуються від органів дізнання, досудового слідства та суду, ухиляються від виконання кримінального покарання чи пропали безвісти, а також інших об'єктів (осіб, предметів тощо) – носіїв доказової інформації, що мають значення для встановлення істини у справі [12, с. 133].

Ми вважаємо, що розшукова робота проводиться органами, що безпосередньо здійснюють кримінальне переслідування, а також тими органами, які сприяють такій діяльності застосуванням спеціальних сил і засобів. Тобто розшукова діяльність може здійснюватися у двох формах: кримінально-процесуальній (розшукова робота слідчого) та оперативно-розшуковій. Слідчий безпосередньо проводить слідчі та інші процесуальні дії, спрямовані на встановлення особи, що вчинила суспільно-небезпечне діяння, та інших об'єктів, що мають значення для розслідування злочину. Але досить часто у процесі розслідування злочинів для вирішення завдань, спрямованих на розшук певних об'єктів, слідчому недостатньо лише кримінально-процесуальних заходів. У таких випадках використовується така форма взаємодії слідчого з оперативними підрозділами як виконання доручень слідчого щодо провадження розшукових дій: слідчий може дати доручення оперативним підрозділам про встановлення шуканих об'єктів. Так, згідно зі ст. 41 КПК України оперативні підрозділи здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора. під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (роз-

шукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом. Проте, незважаючи на право слідчого по розслідуваних справах давати органам дізнання доручення і вказівки, оперативні підрозділи зберігають самостійність у визначенні оперативно-розшукових заходів і порядку їх застосування для досягнення бажаного результату.

Тобто фактичне виконання таких дій покладається на оперативні підрозділи. Про це каже й здоровий глузд, оскільки, як правило, слідчий фізично не зможе виконати своє рішення про проведення такої дії, як, наприклад, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж або обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи тощо [13].

Найбільш характерними закономірностями розшукової роботи слідчого вважають наступні: відбиття об'єктів у матеріальному світі (ідеальне та матеріальне), що дозволяє їх індивідуалізувати, ототожнювати; повторюваність поведінки злочинців та осіб, які їх приховують, а також об'єктів, які становлять для слідчого інтерес, що дозволяє прогнозувати їх подальші дії; залежність поведінки осіб від характеру вчинених злочинних дій, а також демографічних, вікових та інших особливостей обвинувачених; залежність поведінки розшукуваних осіб від місця та умов їхнього перебування; зумовленість вибору та способу приховування розшукуваних об'єктів (також злочинців) від професійних здібностей, психологічних якостей, досвіду осіб, які приховують знаряддя, сліди злочину та інші об'єкти, що мають значення для справи; взаємозв'язок способів укриття розшукуваних об'єктів та слідів від їх застосування. Знання цих закономірностей значно полегшує збирання інформації та її оцінку, дозволяє здійснювати планування розслідування загалом і висунення та перевірку версій на певних етапах розслідування, а також допомагає впливати на поведінку розшукуваних осіб [9, с. 209].

Здійснюючи розшукову роботу, слідчий повинен передбачати розгортання подій,

визначати лінію поведінки учасників кримінального процесу. Проте така інформація матиме вірогідний характер, адже вона визначатиметься не тільки психологічними характеристиками суб'єкта, а і слідчою ситуацією, що може значно звужити або навпаки – розширити його можливості. У розшуковій роботі важливу роль відіграє інтуїція [12, с. 21].

У новому КПК України багато «новел» стосується саме розшукової діяльності слідчого. Що ж це за норми? Так, законодавець вводить нове поняття – слідчі (розшукові) дії. Згідно зі ст. 223 слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) показів, речей і документів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Тобто законодавець ототожнив слідчі дії та розшукові дії слідчого. КПК України передбачає проведення таких слідчих (розшукових) дій, як допит (ст.ст. 224, 225, 226); пред'явлення для впізнання (ст.ст. 228, 229, 230); огляд (ст.ст. 237, 238, 239); обшук (ст. 234); слідчий експеримент (ст. 240); освідчування особи (ст. 241); проведення експертизи (ст. 242). Слідчі (розшукові) дії слід відрізнити від негласних слідчих (розшукових) дій, які хоча й є їх різновидом, проте відомості про факт та методи їх проведення не підлягають розголошенню. Такі дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб (ч.ч. 1, 2 ст. 246 КПК України) [14].

У цій науковій роботі ми не ставимо за мету проведення аналізу результатів нововведень, їхніх позитивних та негативних аспектів, які стосуються розшукової діяльності слідчого. Це буде предметом наших нових наукових досліджень.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку

Ми вважаємо, що норми нового КПК, що стосуються розшукової діяльності слідчого, зокрема під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, потребують детального обговорення серед науковців

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню особливостей та змісту розшукової діяльності слідчого, кола проблемних питань, які виникають під час здійснення такої діяльності слідчими, визначенню її специфіки; дослідженню нововведень, які стосуються розшукової діяльності слідчого.

SUMMARY

The article deals with the features and content of search activities of the investigator, the circle of problems arising during the implementation of such activities by the investigators, the determination of its specificity, the study of innovations that affect search activity investigator.

і практиків та подальшого законодавчого уточнення.

Підсумовуючи, зазначимо, що нами наведена лише частина проблемних питань, які пов'язані із розшуковою діяльністю слідчого, та, зокрема, можуть виникнути після набуття чинності новим КПК України.

Література:

1. Карпов Н. С. Питання затримання обвинуваченого, який перебуває в розшуку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvknivs/2010_3/karпов.htm
2. Колесниченко А.Н. Розыск / А.Н. Колесниченко / Криминалистика. – М., 1963. – С. 352-358.
3. Коновалов Е. Ф. Розыскная деятельность следователя Е.Ф. Коновалов. – М., 1973.
4. Макаренко Є.І. Про розшукову діяльність слідчого у кримінальних справах про контрабанду / Є.І. Макаренко // Вісник Академії митної служби України: Серія: «Право». – 2011. – № 2 (7). – С. 128-136.
5. МалярOVA В. О. Тактико-криміналістичні та процесуальні основи пошуку та затримання злочинця : дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : 12.00.09. – Х. : Нац. ун-тет внутр. справ, 2005
6. Попов В.И. Розыскная деятельность при расследовании преступлений: автореф. дис. на соискание науч. степени доктора юрид. наук: спец. 12.00.09 / В.И. Попов. – М., 1965. – 36 с.

7. Попов В.И. Розыскная деятельность в системе уголовного процесса и криминалистика / В.И. Попов // Ученые труды Казахского университета. – Т. 8. Алма-Ата, 1967. – С. 237-245.

8. Стеценко Ю.В. Комунікація і розшукова діяльність слідчого / Ю.В. Стеценко: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://police.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/2002_1/stecenko.htm

9. Стратонов В.М. Розшукова робота слідчого як окрема форма пізнавальної діяльності / В.М. Стратонов // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності – 2009. – №1. – С. 207-214.

10. Шаламов М.П. Розыск / М.П. Шаламов // Криминалистика. – М.: Госюриздат, 1959. – С. 328-334.

11. Богданов Б.Е. Розыск / Б.Е. Богданов // Криминалистика. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1971. – С. 410-423.

12. Коновалова В.О. Інтуїція: поняття і роль у судочинстві / В.О. Коновалова, М.М. Панов // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – № 1 (16). – С. 17-34.

13. Черков В.О. До питання про співвідношення оперативно-розшукової діяльності й негласних слідчих (розшукових) дій за проектом нового КПК України / В.О. Черков, О.М. Чистолінов: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://corp-iguvd.lg.ua/d120106.html>

14. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B2-17>